

3. Актуальні проблеми психології

Фактори, що детермінують розвиток акцентуацій рис характеру особистості

Михлюк Едуард Ігорович

Кандидат психологічних наук, викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах

Національного університету цивільного захисту України

м. Харків, Україна

Вивчення факторів розвитку акцентуацій рис характеру особистості протягом ХХ століття неодноразово було заявлене у вітчизняній і зарубіжній психологічній літературі [2].

Відомо, що акцентуації характеру можуть розвиватися під впливом різних факторів. К. Леонгард відзначав їх складне походження, що залежить від вроджених, набутих або сформованих під впливом факторів соціального середовища. До внутрішніх факторів належать: темперамент, характер, гормональний статус людини, особливості перинатального онтогенезу, несприятлива спадковість, дисбаланс у розвитку самооцінки. До зовнішніх факторів належать: навколишнє середовище, соціальні умови життя, процес виховання, професійна діяльність, її стаж і профіль, психологічні травми.

Розвиток індивідуальності залежить і від біологічних особливостей організму. До психофізіологічних факторів, що детермінують розвиток акцентуацій, низка дослідників відносять темперамент. Важливу роль тут відіграють віково-статеві та вроджені властивості, розглянуті з позицій вчення про вищу нервову діяльність Івана Павлова.

Зовнішньою орієнтацією характеру є середовище. С. Шуман вважає, що зовнішні подразники середовища стимулюють потреби людей і викликають певну поведінку. Протест проти перешкод, перепон, що заважають задоволенню актуальних потреб, діти висловлюють у вигляді

впертості, непокори, грубості, втеч зі школи й дому. Усе це кваліфікується як поведінка, що відхиляється від норми. Це проявляється й розвивається в результаті нездатності дорослих зрозуміти та пояснити справжні причини агресивності дітей і застосування до них несправедливого покарання .

Наступним фактором, що детермінує розвиток акцентуацій, є психологічний фактор. На думку Р. Немова до нього належить характер. У загальній структурі особистості характер посідає центральне місце, об'єднуючи решту властивостей та особливостей поведінки. Характер людини впливає на її пізнавальні процеси: сприйняття, увагу, уяву, мислення і пам'ять. Цей вплив здійснюється через вольові й інструментальні риси характеру. Емоційне життя людини знаходиться під прямим впливом характеру. Те саме можна сказати про мотивацію і про саму волю. У першу чергу характер визначає індивідуальність і своєрідність особистості. Від інших рис особистості характер відрізняється стійкістю та більш раннім формуванням.

Характер, у свою чергу, формується під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Нарешті, деякі його зміни можуть відбуватися в період життєвих криз, які також не можна розглядати як цілком нормальні явища. Характер людини пов'язаний з її інтересами, потребами та передусім виявляється в тому, що для людини значуще. Тому про характер людини правильно судити можна, уважно спостерігаючи за тим, як вона поводить себе в зумовлених життєвих ситуаціях, які дозволяють їй задовольняти найбільш сильні й актуальні потреби .

А. Лазурський, В. М'ясищев та їхні учні розвинули концепцію взаємозв'язку та різноманіття відносин, що утворюють особистість. Структурною інтеграцією відносин відповідно до цієї концепції є характер особистості [1].

У сучасній вітчизняній і зарубіжній науці ідеї складних динамічних структур, які об'єднують соціальні та психофізіологічні особливості людини, набувають усе більшого значення. У цьому напрямку будуються різні новітні

інтерпретації зв'язків зовнішньої та внутрішньої спрямованості особистості (її екстра- та інтравертованості), вперше описані К. Юнгом з різними енергетичними та нейрофізіологічними характеристиками людини, отриманими Р. Айзенком та ін.

Інакше пояснює виникнення структур психічного життя особистості А. Ковальов. Він вважає, що «розвиток іде від розрізнених властивостей до складних інтегральних утворень або структур: спрямованість, здібності, характер. Синтез структур характеризує цілісний духовний образ людини». Слід особливо відзначити, що автор відносить до числа складних структур і темперамент, який він називає «структурою природних властивостей».

На підставі індивідуально-монографічних і соціально-психологічних досліджень Б. Ананьєв і його учні дійшли висновку, що існує певна об'єктивна послідовність у процесі характеротворення [1]. Стелла Чесс вивчила розвиток ранніх форм дитячої поведінки й встановила вже в перші дні й тижні життя дитини різні вроджені категорії поведінки, до яких належать: активність — пасивність, регулярність — нерегулярність, інтенсивність — слабкість реакцій, контактність — замкнутість, здатність до адаптації — інертність та ін. Той факт, що дослідження С. Чесс і її співробітників було виконане на дітей раннього періоду життя, дозволив їй зробити висновок, що впливи середовища на перераховані типи поведінки були мінімальними, а відповідні їй особливості представляли собою генотип.

Беручи до уваги результати дослідження С. Чесс, А. Ван Кревелен резонно зауважив, що крайні варіанти формування дитячої індивідуальності можуть залишатися непоміченими, замаскованими в тому середовищі, яке вимагає мінімального пристосування .

Особливості пренатального онтогенезу надзвичайно значимі для формування аномалій характеру, що сприяють виникненню межових розладів. Якщо тілесні вади розвитку, викликані порушеннями ембріогенезу, піддаються систематизації [3], то ембріогенетичні типи аномалій індивідуальності вивчені ще надзвичайно мало. Разом із тим багато

дослідників достовірно показали, що діти із сімей алкоголіків розвиваються дисгармонійно як у фізичному, так і в психічному відношенні. Особливо згубними є наслідки алкоголізації батьків перед і в період зачаття та, природно, алкоголізації вагітних.

Початок міжособистісних відносин закладається в сім'ї. Переважно в ній реалізується темперамент і формуються основи характеру дитини. Сімейне виховання визначає також як гармонію, так і формування аномалій особистості в її становленні. Особливо зумовленим параметром родини є її цілісність. Явища «неповного будинку», зокрема при розпаді сім'ї в період дитинства та юнацтва, особливо згубно позначаються на індивідуальності, що формується.

Характер з його акцентуаціями завершує своє формування до підліткового віку, тому основним чинником його розвитку є сімейне виховання. Російські науковці Едманд Ейдемільер і Вікторас Юстицький встановили зв'язок між деякими спотвореннями батьківського виховання, появою акцентуацій та іншими спотвореннями поведінки і особистості .

У разі емоційного відторгнення з боку батьків у дитини формується епілептоїдна акцентуація. На тлі початкової емоційно-лабільної, сенситивної або астено-невротичної акцентуації посилюється декомпенсація, призводячи до появи стійких невротичних розладів. Підвищена моральна відповідальність, за якої високі вимоги до підлітка поєднуються з недостатньою увагою до нього, призводить до появи психастенічної акцентуації. Бездоглядність, коли ослаблені контроль, заборони, вимоги, задоволення дитячих потреб батьками, зумовлює гіпертимну акцентуацію, а в дітей зі слабким психічним складом — нестійку чи комфортну.

Мотиви поведінки, переходячи в дію і закріплюючись у ній, фіксуються в характері. Кожен стійкий дієвий мотив поведінки — це потенційно майбутня риса характеру в її генезі. У мотивах риси характеру уперше виявляються ще у вигляді тенденцій, дія переводить їх потім у стійкі властивості. Шлях до формування характеру відбувається через формування

належних мотивів поведінки й організацію спрямованих на їхнє закріплення вчинків.

До зовнішніх факторів психологічного плану слід віднести й психічну травму, спровоковану різними психотравмуючими обставинами (конфлікти з батьками, друзями, учителями, неконтрольоване емоційний стан).

Професійна діяльність так само належить до факторів акцентуації характеру. Професійні схильності або інтереси іноді стають рисами характеру й можуть набувати акцентований ступінь вираженості, призводячи до деформації особистості.

Таким чином, теоретичний аналіз проблеми акцентуації характеру в психології показав, що розвиток характеру в дітей свідчить про неспроможність тієї точки зору, яка вважає характер вродженим і незмінним. Характер людини не є однозначною функцією організму, його конституцією. Характер формується в процесі розвитку особистості як суб'єкта, активно включається в різноманітну сукупність суспільних відносин. Виявляючись у поведінці, у вчинках людини, характер у них же й формується. Акцентуації характеру більшості типів отримують найбільшу вираженість саме в підлітковому віці, що, як правило, не перешкоджає достатній соціальній адаптації. До кінця підліткового віку акцентуації можуть згладитися або бути компенсовані так, що не виявлятися зовні. У таких випадках вони переходять у приховану компенсовану форму (приховані акцентуації).

Література:

1. Ананьев, Б. Г. Психология чувственного познания / Ананьев Б. Г. – М. : Наука, 2001. – 277 с.
2. Асмолов, А. Г. Психология личности / Асмолов А.Г. – М. : МГУ, 2001. – 336 с.
3. Ушаков, Г. К. Пограничные нервно-психические расстройства / Ушаков Г. К. – М. : Медицина, 1987. – 304 с.